

(No. 52, 81-82, 84-85, 87-88). Bundan dolayı her defasında sikkeler, İmparatorluk filosu birliklerinin limana gelmesi münasebetiyle darbedilmişlerdir. Sikkeler ilk defa Commodus zamanında darbedilmiş olup, böylece bu zamanda (Pius zamanında KM 241) Nikomedia'da da sikkeler üzerinde Roma гарп filosunun zikredilmesi bununla ilgildir.²⁶ Bizzat Apameia'nın, ikinci yüz yılının ortasında, İmparatorluk filosunun bir birliğinin tevakuf mahalli olduğunu tiplerden kolayca istinraç edemeyiz.

Ton balıkları nadirdir (No. 42,44); bir yunus balığına, sikkem resmi olarak, ancak bir defa rastgelinmektedir (No. 6). Akdenizden Karadenize her yıl büyük bir akın halinde geçen ton balıkları, sağ sahil boyunca yukarıya seyrettilerinden²⁷ Apameia ölenlerinden de geçmisi olmaları, ve deniz balıklarının makbul bir gıda maddesi olması²⁸ dolayısıyla, bınlar iç bölgelere sevk edilen mühim bir ihracat maddesi teşkil etmiş olmalıdır. Başka ticaret esyası olarak Apameia'nın Prusa'dan kereske getirttiğini Dio Chrys. 40,30 söylenen της παρούσης ὥπερ καὶ ἔτεις πολλῶν işaret etmekte ve Apameia'lı bir taşçının mezar anıttından²⁹ anlaşıldığına göre de burada Bithynia mermerlerinin³⁰ işlendiği ve gemilerle sevk olunduğu anlaşılmaktadır (No. 3). Bilhassa Hermes'in resmi ile birlikte bir bereket boynuzu, tip olarak bir kaç defa darbedilmiştir (No. 3, 11, 28) ki, bu ticaretin bereketini semboleştirmekte, bizzat Hermes'in başı (No. 1-4) yahut onun Attribut'u olan Kerykeion (No. 2, 5) İmparator başı olmayan bir kaç sikkede görülmektedir.³¹ Deniz Tanrılarından aşağıdaki fasılda bahsolanacaktır.

Çeviren: Afif Erzen

²⁶ Pius zamanında donanma umurunun tekemmülü ve değişiklikleri hakkında, V. Domaszewski, Marquardt'da (StV 2,514 not I).

²⁷ Plin. n. h. 9,47.

²⁸ Stöckle R E Suppl. 4,456 vdd.

²⁹ L B W 1125.

³⁰ Blümner, *Technologie* 3,46.

³¹ Bu münbit mintakada ziraat yapıldığı gayet tâbiidir. Bündan başka kitabe (CIL 3,337) ile de teytid edilmektedir. Bunda bir servus vilicus zikrolunmaktadır.

KARA ÜVEYS PAŞA'NIN BUDİN BEYLERBEYLİĞİ

(1578-1589)

M Tayyib Gökbilgin

XVI. Asır Osmanlı tarihinin mühim bir siması olan Üveys Paşa - ki «Kara» ve «Defterdar» lâkâblarıyla anılır-, malî ve idari sahâde olduğu gibi, siyâsi hâdiselerde de dirayetle tanınmış bir şâhsiyettir. Yaşıdığı devir tarihimiz yeni bir safha arzettiği, Kanûni Sultan Süleyman devri, Sokullu'nun parlak muvaffakiyetlerle dolu sadâret seneleri gibi zamanları hemen takiben başlayan ve duraklamaya başlangıç gibi gösterilen devreye rastlar.

Murat III. devrinin umûmiyetle cemîyet nizamının gevşemeyle ve yer-yer bozulmaya yüz tuttuğu bir zaman olarak kabul edildiği ve bu asırın son dörtte birinin hususiyetleri malûmdur. Devlet idaresinde yeni unsurlar göze çarpmaktadır: Saray'da nüfuzlu kadınlar, dışarda mukarrıbler... İkinciler arasında umûmiyetle, Üveys Paşa da zikredilmektedir. Diğer unsurların Murad III. nezdindeki tesir ve nüfuzları ne mahiyet ve ne derecede olursa olsun Üveys Paşa yüksek mevkii, büyük bir nisbetté, zekâ ve iktidarı sayesinde elde etmiştir.

Ona umûmiyetle, «müdebbir, hilekâr» vasıfları verilir ki; bundan ikincisi müverrih Âli'nin¹ ve ondan naklen diğerlerinin ismâ ettiği mubalâğâlı ve haksız bir sıfat olsa gerektir.

Üveys Paşa Aydin'ın en eski ailelerinden Mevlânâ kadi Nâzir Muhiddin Mehmed'in oğludur 976 (1568) da Aydin' da Köprübaşı mahallesinde yaptırdığı camî için, yine bu tarihte tanzim ettiirdiği vakfiyesinde «Mevlânâ Üveys çelebi ibn el-merhum el-hâc Muhiddin» olarak zikr edilmektedir². Üveys çelebi' nin tahsilatı

¹ Künh ül-ahbâr, Ün. Ktb. Ty. 5959 vrk. 506.

² krş. Âsaf Gökbâl-Hikmet Sölen, Aydin İli tarihi İst 1936, s. 146.

lini kısmen memleketinde ve babasından kısmen de İstanbul'da yaptığı anlaşılmakta, ve Tire kadısı iken sehzâdeye refakat ve müteâkiben ona intisap ettiği, o sırada vefat eden defterdarının yerine tâyin edildiği bilinmektedir³. Şehzâde ile Mağnisa' dan İstanbul'a gelenler ve « esnâyi râhda korkarız ilka-i vezir ile babanız mukarribileri gibi başdan çikavuz deyu nice ahd-ü peymâni Şehriyâriye bâis» olanlar⁴ ile tediçen genç pâdişah üzerinde tesir ve nüfuz kazananlar arasında, bilhassa defterdarı Kara Üveys çelebi de vardı.

Üveys çelebi İstanbul'a geldikten sonra, çok geçmeden hakkında bâzı şikayetler oldu. Pâdişahın sehzâdeliği zamanının hesaplarını ihtiâv eden defterler Divân-ı Humâyûn'a geldiği esnada Üveys çelebi celb (18 sevvâl 982; 31. I. 1575) ve yolda Lala'nın (Cafer Bey) mührü ile mühürlü sandıkları açarak para çıkarmak ve bâzı kimselere kendiliğinden ulufe vermekle itham edildi. Bu ithamlara, o, su şâde cevabı verdi: «defterdarım, hazine-i humâyûn be-nim mârifetimle açılır kapanır açtım ne ise mesâlih-i mühimme läzim olduğu üzere gördüm zayıf olmuş nesne var ise beyân olunsun birine bin vereyim». Fakat, öyle görünüyor ki, bizzat Lala, onun aleyhinde bulunduğu ve sadriâzamın iş'ari üzerine «saâdet-lü pâdişahımız hazretlerinin cihüs-i hümâyûnları haberî geldiği gibi mesâlihden müâzî ve vekâletten merfî' olduk defterdâr ve sâirler hükümümüz sâkkîtir vekâlet-i âmmeye memnû' olan vezir-i âzam hazretlerinin rey-i şerifleri olmayınca... bir umûra mukayyed olunmak câiz degildir deyû tenbih ve tekid eyledim sanduklar fethine hiç ihtiyaç yok idi» şeklinde mutâlâasını bildirdiği için Üveys Çelebi muâhâze edildi⁵. Buna rağmen, o, biraz sonra şâkî sâni defterdarı ve iki ay sonra da Lâlezâr efendinin azâli ile baş defterdar oldu⁶. Bundan sonra Üveys Çelebi'nin Padî-

Güzelhisar'da Cemâleddin mahallesinde bir camî yaptıran ve 965 târihindede tanzim ettirip de öteki gibi Aydin vakıflar idaresinde bulunan arapça vakfiyesinde «Kadi mevlânâ Muhibbin Mehmed ibn el-merhum Üveys çelebi» olarak görünenbabası bu tesisiine Tire, Ayasluğ, Menteşe ve Aydin' da bir çok dükkân, değirmen, hamam v.s. vakfetmiştir (krş. ayn. esr., göst. yer.).

³ Peçevi, *Tarih*, II., s. 6.

⁴ Anonim *Tevârîh-i âl-i Osman*, Ty. Mükrîmin Halîl Yînanc nûshası, 982 senesi vukuâti.

⁵ Selânikî, *Tarih*, s. 139 v.d.; Peçevi, *Tarih*, II., s. 7.

⁶ Âli, *Künh ül - ahbâr*, göst. yer. vrk. 506.

sah üzerindeki nüfuzu dâha fazla arttı ve Peçevi'ye göre «... muttasîl tezâkiri rikâb-ı Humâyûna varur gelür oldu ve bâzı me-nâsib annin telhisi ile virilür oldu...»⁷. Bu sırada, onun, temâmen, Sokollu' nun aleyhdarları ile birlikte olduğu görülmektedir. Hattâ, vezir-i âzamın yakınlarının uğradığı gadî ve haksızlıklarda baş-defterdarın da rolü vardı. Üveys Çelebi her hâlde, bunları vak-tiyle kendisine yaptırılan teftişden dolayı, bir intikam mâhiyetinde gö-uyor ve Sokollu ile mensupları aleyhinde bir hareket hat-tı iltizam ediyordu. Bu münâsetle, Peçevi, onun şu sözlerini nakleder: «... Oldâhi (Sadriâzam) görüsün Pâdişah mukarriblerine olan ihânet kendi mensubatına olıcak hoşcamdır deyû dâimâ ki-nâye ve iyâmâdan hâli değil idi»⁸. Bununla beraber, Budîn Beyler-beği Sokollu - zâde Mustafa Paşa'nın kathlinde, doğrudan doğruyaveyâ dolayısı ile, Üveys Çelebi'nin dahl ve tesiri olduğunu söylemek mümkün değildir. Kezâ, bu birinci baş-defterdarlığı sırasında, İmparâtrun İstanbul'daki elçisi Sinzendorf' un kendisinden «ha-ris köpek» diye bahsetmesinin sebebinin de bu hâdisse ile alâkâ-dar olup olmadığını bilinemez.

Sokol'u Mustafa Paşa'nın, pek haksız ve yersiz olarak, katlin-den sonra, Murad III. bu mühim eyâlet merkezi için, yakını ve mutemedi olan, zekâ ve iktidârına çok güvendiği anlaşılan, baş-defterdar Üveys Çelebi'yi seçmişti. O sırada, Macaristan' da, za-man-zaman, çok sert ve çetin savaşlar oluyor, serhadde huzursuz-luk yaratılanların mağlûp edilmesi Mustafa Paşa gibi çok iyi ve liyâkatlı bir beylerbeği için bile tehlîkeli vaziyetler ve büyük en-dişeler doğuyordu. Böyle bir zamanda, memleketin başına harpte hiç bulunmamış, serhad hayatını hiç tanımayan bir defterdar getiriliyordu. Sinzendorf'un Viyana hükümetine bildirdiğine göre, baş-defterdar Üveys Çelebi bu tâyin karşısında hayretini mi, yok-sa teessürünümi izhar edeceğini bilememişi ve arzu ve muvafaka-tî hâricinde kendisine verilen bu vazifeyi kabul etmemek için elinde olan her çareye baş vurmıştı. Avsuturya elçisi bu tâyin keyfiyetini 18 eylül 1578 târihli raporunda hükümetine bildirir; filhakika bir Mühimme kaydı da, Mağnisa ve Tire kadılarına ya-

⁷ Peçevi, ayn. esr. göst. yer.

⁸ ayn. esr., göst. yer.

⁹ krş. Takats, Sandor, *A Török hodoltság korából*, Bp. Genius tab'ı, s. 136 «geitzing Hund».

zilan ve Budin beylerbeyliğine tâyin edilen defterde Üveys Çeşebi'nin davalarını derhal göndermelerini emreden tîr hüküm de, bundan, 16 receb 986 (18 eylül 1578) da behî etmektedir¹⁰. Bu emirde şaban ayının sonlarına kadar gelip yetişmesi bildirilen davranışlar, her halde gelmiş olacak ki, Sinzendorf, yeni Budin beylerbeyi Üveys Paşa'nın tuğ ve sancaklarını hâmîlen maiyyeti ile birlikte 25 I. Tesrîerde İstanbul'dan Budin müteveccihen hareketini hükümetine bildirmiştir. Elçi, bu raporda, paşa hekkindaki intibârlarını ve İstanbul'daki bâzî sâyiâları, ezcümle, defterdarın hasûd, haksız ve zâlim olduğunun söylendiğini¹¹, sadriâzâmin, onun can düşmâni bulunması sebebiyle ve hiç askerlik de yapmadığını, Budin'de uzun müddet kalamiyacığı kaydetmiştir¹².

Üveys Paşa, 1579 senesi I. Kânun aylı başlarında da henüz Budin'e vâsil olmamıştı. Gerçi bu müddet zarfında, enun makamına gönderilen birkaç hükümler vardı; Ezcûn le, eski beylerbeyinin, Erdel beyinin ve başkalarının gönderdiği bâzî arzâllara cevap verilmekte, bunların hall ve tesviyesi yeni beylerbeyinden istenmekte idi. Meselâ, Budin'in şimdîye kadar pîrinç, yağ gibi havâyîcî zarûriyesi dâima aşağı Tuna boyalarından gelmekte iken, bu defâ Belgrad iskele emînlerinin, gümruk resmini veren tüccarı bile serbest bırakmadıkları ve böylece Budin'de kithîk tehlîkesinin bağıstırıldığı ve birçok kimselerin bu yüzden bu mühüm serhad kalesini terkederek hicret ettikleri yolunda merhum Mustafa Paşanın işâri münasebetiyle, «... Kanûn-i kadim üzre mirîye âid olan gümruk rüsumları edâ itildikten sonra olagelene mugayî isitmekten hazer» eylemleri için Belgrad emînlerine (iskele) gönderilen hukum bu cümlécendir¹³. Kezâ, Erdel Beğî Bathory Kristof'un

¹⁰ krg. Tekats Sandor, ayn. esr., göst. yer.; Mühimme deft., No. 35, s. 232.

¹¹ Üveys Paşa'nın Budin beylerbeyliğine tâyinine düşürülen manzum bir târih'de, o târîde İstanbul'a bu tâyin keyfiyetinin hoş karşılanmadığı şu suretle ifâde edilmektedir:

Oldi beglerbeyi Budin'e Üveys	Didiler halk nâ-sevâb oldi
Ehl-i Divân'a vermiş idî elem	Derdi ol kavme de azab oldi
İşidü didi sâ-i târihîn	986.. بـهـ مـهـ بـوـدـنـ خـرـابـ اـولـىـ

[krg. Prof. Cavid Baysun' un hususi kütüphanesindeki bir yazma mecmua].

¹² Takats S., ayn. esr., göst. yer.

¹³ 35 nu. Mühimme deft., (8 şaban 986 = 10 I. Tigrin 1578) s. 265. Tuna

Solnok (Szolnok) sancak beginin Erdel'de Vatadin (mac. Nagyvarad) köylerinden birkaçına tecâvüzi dolayısıyle vukû bulan, şikayeti üzerine, Solnok beğî ve Tamşvar beylerbeyî ile birlikte, Budin beylerbeyîne de, ahde mugayî olarak Erdel köylerine müâdâhale edilmemesi 20 şaban 986 da (22 I. teşrin 1578) emredildi¹⁴. Mustafa Paşa'nın son zamanlarında gerek Budin, gerek diğer sancak ve ka'elere âit mirî malların hesapsız ve pérîsan bir vaziyette bulunduğu öğrenilmiştî ki, Üveys Paşa daha İstanbul'dan hareketi sâralarında (22 ve 25 şaban 986: 24, 27 I. teşrin 1578), Budin'e müteallik emvâli mirîye nâzır olmasından, mâl-i miânin teksir ve tevfîri bâbında bezîl makdûr eylemesi ve kalelerdeki neferler, silâh ve mühimmatı yoklayarak defterini göndermesi emrini alıyordu¹⁵. Diğer taraftan, Mustafa Paşa'nın, Budin'deki akar ve emlâkinden satılması lazımlı gelenlerin satılıp içâra verilmesi müâdisip olanların da içâra verilerek ve her birinin defterleri tanzim edilerek mühürlü bâzî halde İstanbul'a gönderilmesi, 15 ramazanda (10 II. teşrin) yeni beylerbeyîne bildirildi¹⁶. Üveys Paşa yolda iken, işleri, müşâviri ve kâhyası bulunan, Ferhad Kâhya idâre ediyordu. Nitâkim, I. kânunun 1 inde, bu sıfatla arşîdük Ernest'e (mac. Ernô) gönderdiği mektupta, Mustafa Paşa, zamanında, Avusturya hudut kuvvetlerinin Budin kasaplarına âit 7400 koyunu sürdürülerini ve şimdîye kadar, tazminat olarak, Viyana'dan, ancak 800 florî gönderildiğini, mütebâkisinin ise hâlâ gelmediğini bildirerek arşîdükün mes'eleye alâka göstermesini ricâ etmisti¹⁷. Kont Zrínyi'nin (زرنی اوچلی), o sırada Sigetvar (mac. Szigetvar) huddledânda yeni-yeni palankalar yaptırdığı, cemiyet ve hareket üzre bulunduğu yolundaki haberî de Divân-ı Humâyûn'a, belki yine, Ferhad Kâhya bildirmiştir olnâ îdi ki, buna cevâben 15 sevvâde

iskelelerinden Budin'e gelen bügday, arpa, pîrinç v.s. hakkında rastladığı kayıtları zikreden Prof. Dr. Fekete (Osmanlı Türkleri ve macarlar, türkçe treyitleri) 1573 de 200 ton pîrinç geldiğini tesbit etmiştir.

¹⁴ 35 nu Mühimme deft., s. 309, 313 v.d.

¹⁵ ayn. Mühimme deft., s. 314, 319.

¹⁶ ayn. Mühimme deft., s. 357; 42 nu. Mühimme deft., gurre-i şâban 987 = 23 eylül 1579) s. 490.

¹⁷ krg. A Budai Bosak magyar nyelvű levelezésé 1.1553 - 1589, nâşirleri: Takats S., Eckhardt F., Székely Gy., Budapest 1915, s. 162.

(10 I. kânun), Üveys Paşa'ya gönderilen hükümden, bu palankaların, bir fırsatı bulunarak yıkırılması hususunda Sigetvar sancak beyi Ali bey ve diğer ümerâya tâlimat vermesi emrolundu¹⁸.

Kara Üveys Paşa, işlerin idaresi ni ancak müteâkip sene (987-1579) ele aldı. O, istemiyerek İstanbul'u terketmişti ve Budin beylerbeyliği de, muhakkak ki, arzu ettiği ve zevk duyacağı bir vazife değilidî. Budin'e yalnızca, şüphesiz ki, hoşnutsuzluğu artmış olacaktı; mutazam ve mâmûr bir şehir ve kale yerine yüksilmiş, harap olmuş bir şehirle karşılaşmıştı, orada sağlam kalmış tek ev yoktu. Sokullu Mustafa Paşa'nın katıldıkları önce, barut mahzenine yıldırım isabet etmiş ve bu infilâk yalnız kaleyi değil aynı zamanda şehri de bağıtına tehirip etmişti, gemilerle yapılan meşhur köprüsünden eser kalmamıştı, düşman esirlerinin muhâfaza edildiği ve macarların Csonkatorony kulesi dedikleri kule bile yıkılmıştı ki, Mustafa Paşa'nın katline tarihlerimiz kısmen bunu sebeb gösterirler¹⁹. Bu esnâda Budin beylerbegilerin Tuna kıyasındaki sarayları da iyice hırap olmuştu. Fakat, Üveys Paşa'nın buraya konması lazımlı geldi: Serhad hayatının câzibesini hâc tatmamış olmak, memleketin dil, âdet ve ananelerini bilmemekle beraber, yavaş - yavaş vaziyete intibâk etti, zekâsi ve kabiliyeti sâyesinde Budin'de de işlere nüfûz eyledi, Sinzendorf'un, sadrazamın şiddetli alehîtarlığını da nazâr-ı itibâra alarak Üveys Paşa'nın Budin'de muvaffak olamayacağı hakkındaki hüküm ve mülahazası hiç bir suretle tahakkuk etmedi.

Budin'e geldiği zaman yanına, usulden olduğu üzere nâzık bir macerâ kâtibi (mac. irodeák, türkç. tyat) ve bir askeri müşâvir almıştı. Maamafih, derhal, Avu turya makamlarına ve yârâ serhadeki macar ümerâsına mektuplar yazmadı ve buna ancak temmuz ibtidâsında başladı. O, Budin'e geldiği sırada hududlarda Türk-Macar kahramanlık ve cengâverlik hayatı çok canlı idi. Her iki taraf da mücîdele etmek, hasmını yenmek, şan ve şeref kazanarak kahraman olmak istiyordu. Buna mukabil, iki devlet ve iki hükümdar (Murad III., Rudolf II.) anlaşıma tâjirde idiler ve, her halde, sulhun devâmini arzu ediyorlardı. Bu şartlar altında işleri her iki

¹⁸ 35 nu. Mühimme deft., s. 391.

¹⁹ Anonim *Tevârîh-i Al-i Osman*, Hasan-beyzâde'den naklen bu sebebi zîr ettiğinden sonra, buna pek inanmadığını da kaydeder: «Hasan beyzâde de sebeb baruthâneye sânika nüzüldür deyû nâkl ider beşid görünür» (göst. yer.).

taraflın memnun olabileceği bir şekilde idâre etmek hususunda Üveys Paşa en münâsip bir adamdı. Kendisi asker olmadığı için sulh-severliğini, haklı olarak ve cesâretle, ilân edebilirdi. Nitekim, Viyana'ya gönderdiği bütün mektuplarında, kendisinin, sulhün en kuvvetli bir istinâdâğı olduğunu bildirdi, onlara dostluk elini uzattı ve her zaman hizmete hazır olduğunu göstermek istedi.

1579 senesi başlarında, Avusturya hükümeti İstanbul'da bir teşebbüs yaparak serhadlerdeki Türk kuvvetlerinin läyiyle zapt olunmadığı yolunda, vergilerini mutazam gönderdikleri halde sık-sık memleketlerine tecâvüz edilerek zarar verdirildiği yolundaki şâkayetini bildirmiştir. Buna cevâben, 6 muharrem 987 de (5 mart 1579) Budin beylerbegi, «guzâti gerçigi gibi zaptetmesi» ve onlar tarafından anlaşıma hükümleri bosulmadıkça bize de sulh ve salâha muhalif hareket edilmemesinin alâkadârlara iyice tenâhi emr olundu²⁰. Aynı zamanda, yine bu tarihte ona gönderilen diğer bir hükümdâ de, Sigetvar sancakbeyi Ali beyin verdiği bazı haberler münâsebetiyle «..kral cânâbîne yarar ve mutemedün aleyle casuslar gönderüp fikr-i fâsîd ve hayâl-i kâsîdları ne ise tetebbü ve tecessüs» ettirmesi bildirildi²¹.

Mayıs sonlarına doğru Budin beylerbegine gönderilen bir çok hükümler vardı. Bunların tettikinden anlıyoruz ki, Üveys Paşa, eyâlet ve serhad ahvâlini bir kaç aylık müşâheden sonra hâdiseleri ve ihtiyaçları görmüş, bunları Divân-ı Humâyûn'a arzetmiş ve hal çârelerini göstererek bu husûsta mezuniyet ve salâhiyet istemistiir. Evvelâ, Solnok ve Gula (mac. Gyula) sancaklarında ihtiyâflî olan 170 köy mes'lesi vardı: Bunlara eski ve yeni tâfir defterlerinde «berü cânibe» yazılmış oldukları halde, Erdel begi tarafından müdâhale väki oluyordu ki, yukarıda, Bâthory'nin, her halde bu köyleri iymâ ve işaret eden, bir şâkayeti vesilesiyle, Budin beylerbegine bir emir gönderdiğini kaydettiir. Bâbîali, o zaman, mes'elenin esasına vâkıf bulunmamış olacak ki, Solnok beginin bu hareketini ahde muğayir bir tecâvüz saymıştır. Fakat, bu defâ, Budin beylerbeginin, bu köylerin isimlerini bildiren defterleri de İstanbul'a göndermesi üzerine, «erdelliye dahl ve taarruz, etirmemek emrolunmaktadır»²². Üveys Paşa'nın, Osmanlı devletinin

²⁰ 36 nu. Mühimme deft., s. 93.

²¹ syn. Mühimme deft., s. 97.

²² 23 rebiülevvel 987 (16 mayıs 1579) tarihli ve 682 nu. hüküm için bk.

Macaristan'da ötedenberi takip ettiği mali siyaseti, yanı her ne şekilde olursa olsun bizim tarafa geçmiş ve o suretle yazılmış köylerin ne Erdel'e ne de Avusturya'ya vergi vermemesi hususudaki ana prensipi büyük bir hassasiyetle takip ve tatbik ettiğini naşlıyor. Nitekim, arsasıdır Ernest Egon'de gönderdiği bir mektupta da yine Solnok civarındaki 67 köyün vergilerini türklerle vermesi hususunda Kálló (mac. Kállo) kapitene emir vermesini ister isti. Takáts bu hâdiseyi de delil göstererek, yeni Budin beylerbeğinin, selefleri Ali ve Mustafa Paşaların siyasetlerini terkle, reâyâ'nın vergisini büyük miyasta arttırdığını, Eğri (mac. Eger) baş-kapitene Kollonits Bertalan'ın, bu yüzden binlerce macar köylüsünün (jobbág) kactığını bildirdiğini kadetmektedir²³. Ona göre, eski Budin beylerbeğileri Budin kalesindeki askerin ulûfesi için bile merkezden para istedikleri ve aldıkları halde, sâbk baş-defterdar, bilâkis, Bâbiâli'ye senede 32.000 akçe, «onera asprorum», gondermeye idi.²⁴ Filhakika, Üveys Paşa'nın, bir çok mali ve iktisadi tedbirle baş vurduğu, Divân-ı Humâyûn'ın arzlarından ve bunlara cevâben aldığı emirlerden anlaşılmaktadır. Meselâ, Budin'e tâbi fâizi yerlerde tahrîr defterlerinde «resm-i bâci» kaydolunduğu halde, etraf-tan satılmak için getirilen kara sigir v.s. gibi davarların pazara getirilmeyrek hâriçte satıldığını ve bu gibilerin «pazara getirmidik» diyecek bâc vermediğimelerini, kendilerine bu satış muâlemesinin pazarда yapılması teklif olunduğu vakit de «gûre كوره (yabâni) davâdır pazara getürmeğe kâdir değiliz» dediklerini gören, Üveys Paşa hâdiseyi Divân-ı Humâyûn'a bildirerek oradan, bu nevi bâcların da eminler ve âmiller tarafından temâmen tahsil edilmesine dâir bir hükmü getirmiştir²⁵. Kezâ, öteden beriden gelerek Budin eyleti dahilinde yerleşen ve zirâaf ettikleri yerlerin ösürlerini sâk-

36. nu. Mühimme deft. s. 247. Bithory'lerin Erdel'de çeyrek asırılık aralıksız iktidarıları (1517-1595) Erdel tarihinde ayrı bir devir açmıştır (krş. Eugen Horváth, *Die Geschichte Siebenbürgen*, Bp., Danubia, s. 68; kezâ bk. Nikolaus Mester, *Siebenbürgen als selbstständiges Fürstentum* *Die Siebenbürgische Frage*, nr. Dr. Emerich Lukinich', Bp. 1940¹, s. 64).

²³ Takats S., *ayn. esr.* s. 141 v.d.

²⁴ Sinzendorf'un İstanbul'dan gönderdiği rapora atfen Takıts, ayn. esr., göst. yer.

²⁵ 36 nu. *Mühimme defteri* (23 rebiülevvel 987=20 Mayıs 1579) s. 248, nu. 657.

hib-i arza yeren defter hârcı haymânelerin bâzî havâ vê ispençelerinin de, mirî için, müânisip görülen şekilde, zapfetirilmesi, fakat, Budin'e tâbi havâssı hümayûn varos ve köyleri reâyâlarını mezreâ ve gayırâsına zu'âmâ ve sipâhi tarafından hiç bir türâle müdâhalede bulunulurulmaması da beylerbegimin üzerinde dûrdugu ve hassâ-yet gösterdiği bir mevzû' oldu²⁶. Diğer taraftan, yeniden tahrîr edilen Sirmiye (Sirem) livâsi reâyâsının on ikişer akçe olan ispençelerine ilâve edilen birer kuruşun mîti için alınmasının ricâ etti²⁷. Üveys Paşa yeni tahrîrlere yaptırırken, havâssı hümayûn'a bâzî ilhaklar yapmak cihetine de gitti: Kendisine gönderilen bir hükmüden anlıyoruz ki, o, Budin'e tâbi sancaklarda bîn çok mezreâ-aların, şenlenerek köy olduğu, bâzî köylerin ise düşman işgalî gôrerek ya harap ya vezîr mezreâ hâline geldiği cihetle, Bülbâssa, Fûşk, Hatvan ve Sighetvar sancaklarında yeni bir tahrîr yapılmasına ve vukû'bulacak ifrazların da kimseye veilmeyebileceği havâssı hümayûna ilhak edilmesinin müânisip olacağının arzetilmiş ve bu hususta mezuñyet ve şâlihîyet almıştı²⁸. Bu tahrîrlere neticesinde mukabele defterleri Budin'de muhafaza ediliyor ve beylerbegi de bir çok muamelâtı buna göre yapıyordu. Eyalet dahilindeki ümerâ ve kâdiların doğrudan doğruya İstanbul'a arz yapmayı urâk Üveys Paşa ya bildirmeleri, hisar-eri, azeb, fâris, ve märtolos gedikleri serâg, mahlûl ve tevcihinde, evvelâ, beylerbegine, sonra da, onun kanâhu ile dergâhî müâllâya zeredilmesi ve bu suretle defterlerin «muhâstellâ ve müsevvî» bir hâle getirilmemesi de Üveys Paşa'nın üzerinde dûrdugu bir mesele oldu²⁹. Bu tedbirler, m.uhakkak ki, Budin

²⁶ Mühimma deſt. s. 249, hüküm nu. 659.

²⁶ ayn. Mühimme deft., s. 250, huküm nu. 661.

²⁷ ayn. Mühümme deft., s. 205, 206.
²⁸ ayn. Mühümme deft., (23 rebiülevvel 987 = 20 mayis 1579), etüd yapan Prof. L. Fekete, bu tahrirlerin mâhiyetini vukuulu bir şekilde izah ederek tahrir senelerine göre de bir liste yapmıştır. Kâmil Kepeci tasrifindeki tapu defterleri name altında tanınan tahrir defterlerinin tekvikinden, 1937 de tâm edilen bu listenin noksası olduğu anlaşılılmaktadır. 987 de Üveyâ Pasa tarafından yapılan târîhlerin bu üç sa囊ancı tahrir defterleri, Prof. Fekete' nin listesinde görülmeli gibi (krs. L. Fekete, Türk vergi tahrirleri, trk. trc. Sadreddin Karataş Belleten sayı 42, 1947, s. 299-328), mevcut ve elimizde bulunan bu havâfiye âit tahrir defterleri arasında bulunup bulunmadığı da uzun ve derin bir tâzî kit neticesinde anlaşılabilecektir.

²⁹ avn. Mühimme deft., s. 251, sıra nu. 663.

eyaleti hazinesini büyük nisbette zenginleştirmiş, fakat, aleyhdarlarına da, Üveys Paşamın, zâlim ve haşin bir idareci olduğu kânnâstını aşlamıştı.

Aynı tarihlerde idari ve askeri sâhadaki faaliyeti ise, asker olmamasına ve taşrada ilk vazifesi bulunmasına rağmen, Sinzendorf'un da kanâat ve hükmü hilâfîna, muvaffak olmuş ve ihtiyacları iyi kavramış bir beylerbegi vasfını verdirecek mâhiyyettedir ki, bu hikâkî Takubâl'da kabul ederek tereddüt etmemiştir³⁰.

Üveys Paşa, gadre ve ve haksızlığa uğrayan bâzı reâyânın, dâvâları için müraâat ettikleri bir kısım kadıların, onların hasımlarına tarafdarlık yaptıklarına muttalı olmuş ve bu gibi şikâyetçilerin talebi üzerine, bu kabil ahvâle dâvâların başka bir kadı huzurunda veyâ diğer bir kâdi'nin iştirâkiyle rû'yeti lüzûmunu Divan'a arzetsmiş ve bunun için hüküm almıştı; yâni, dâvâcların red-di hâkim talebini kabul ettirerek diğer veyâ muhâtil bir mahkeme de hak ve adâletin tecellisine çalışmıştır³¹. Her tarasta orduya, yavaş-yavaş, yabancı unsurların girmeye çalıştığı ve askeri disiplinle birlikte cemiyet nizamını da sarsımağa başladığı bu devirde, Budîn' de de bâzı attâr, bakkal gibi esnâfın para kuvvetiyle yeniceri ve bölük-başı oldukları, fukarâya zulüm ve taaddî, egrâf ve âyâna da türlü hakaretler yaptıklarını gören Üveys Paşa, bununla mücâdeleye girişmiş, keyfiyeti Divan' a arzederek bu gibilerin, hisar gedigi verilmek suretiyle, yenicerilikten ihracını, bölük-başı'ların da timara çıkışmasını temin etmiştir³².

Üveys Paşa, eyâleti dâhilindeki asâyişi olduğu kâdar serhad ahvâlini de bir an gözden uzak tutmamıştı. Avusturyâlıların huduðda yakın kalelere bir çok süvâri ve piyâde askerleri koyduğunu

³⁰ ayn. esr., s. 138

³¹ ayn. Mühimme deft., s. 248, sıra nu. 655. Macaristan'da adâlet işlerinin de şekilde görüldüğünü, eserinin ayrı bir faslinda mütââsa eden Salomon Ferencz (*Magyarszeg a török hodítos korában*, Bp. 1886, s. 274) her kadılık (kezâ) mintâkesinin hudoðunuñ, çok defa, sancak hudoðu ile aynı olduğunu bildirmektedir. Üveys Paşanın Budîn beylerbegi iken timar ve zeâmetleri müstehaklarma tevcih etmek hususunda büyük bir dikkat gösterdiğini ve genç yaşta ölen iki kardeşini zemet ve timarını babasına, big bir câize alradan verdigini, Peçevi, büyük bir takdirle ve onun lâtufl ve merhametine bir delil olarak kaydetmektedir (krş. Tarih, II., s. 8 v. d.).

³² ayn. Mühimme deft., s. 250, sıra nu. 655 ve s. 252, sıra nu. 665 (ve-sika).

ve iki kalesini de (Bozok بوزوك, Korpona كورپونا) taştan yapmak hususunda hazırlıklara giriştiğini, taş ve kerestesini şimdiden hazırlayarak «yapû zamanında» inşâata başlamak niyetinde olduğunu arzetsmiş, fakat, Divan, mevcud ahîdnâmeye göre, kendi top-raklarında böyle bir takhimde bulunmamak teklibinin münasip olmayacağının mutalaasiyle şîmdilik sabretmesini kendisi tâysiye etlemiştir³³. Mâmafih, onların Sölnök sancagi dâhilinde bir palanka yapmaya başlamalarını, Divân-ı Humâyun, aynı kayitsızlıkla karşılıamamıştı. Bunu haber veren, Üveys Paşa, Tamşvar beylerbegi ile birlikte, Çanad (mac. Csanâd), Lipova (mac. Lippa), Gûla, Yanova (Borosjenô) beylerinin sancaklarındaki beslû neserleriyle, icap ederse Erdel voyvâdasının da yardımını ile, bu palankayı derhal yıkıtmak hususunda İstanbul'čâr emir alıyordu³⁴. Diğer taraftan, Budin'e iki mil kadar yakın bir yerdeki Hamza bey-sarayı mevkii de o civârin emniyet ve âsâyişi mes'lesini şiddetle alâ-kadar ettiği için, Üveys Paşa, Divan'a bu hucûsta söyle bir tekâlifte bulundu ve içrasına da emir aldı. Bu mevkî-ki Tâna'nın sað sahilinde ve Budafok ile Ercsi arasında bir palanka idi³⁵, o zaman, gelip geçenlerin uğrağıt mahâfî ve muhataraları bir menzîl ve sekenesi de 10 hâne keâdar müslüman ve bir kaç da zimmî reâyâden ibaret bir yerdi. Ekseriyâ, macar eşkiyasının (haydud, haramzâde) tecâvüzune uğradıkları, davaraları sürüldüğü ve bâzılarının da esir edildiği için, âhâlisî, Üveys Paşa'ya hallerini arzederek bir tedarik görülmeliydi ve sarayı yakılıp yıktılar bu yere bir muhafaza kuvveti bırakılmadığı takdirde, kendilerinin de bırakıp gideceklerini bâldırılmışlardı. 40-50 yük akçe kıymetindeki bu mevkî satılığa çıkarılsa 40-50 bin akçeye müsteri bulamayacağını hesaplayan, bu sebeple de, bir muhafaza tertibatı almayı zoruri görünen Paşa, buraya yakın kalelerden «hallerine göre.. ikiser ve beşer beslû ve piyâde» alıñarak sipâhilerden muktedir bir kimânen kumandası (ağâlığı) altında yerleştirilmesini, hem mîrinin istifadesi hem de bu sarayın sen ve mâmur bir kasaba hâline geleceği mü'âhzası ile, Divan'a teklif etmiş ve tasvi'bini de alarak bu meseleyi halletermiş³⁶. Bu sıralarda Belgrad ve Sirmiye livâsında Uylok (Ujlok) kaleleri zâhire anbarlarına ehemâmiyet veriliyordu. Üveys Paşa bu

³³ ayn. Mühimme deft., s. 248, sıra nu. 656.

³⁴ ayn. Mühimme deft., s. 254, hüküम nu. 670.

³⁵ ayn. Mühimme deft., s. 251, hüküم nu. 664.

28 KARA ÜVEYS PAŞA'NIN BUDİN BEYLERBEYLİĞİ

anbarları yoklamış, buğday, dəri v.s. zahirenin, uzun zamanдан beri değiştirilmemiş olmasıyla, çürümekle bulunduğu öğrenmişti. Bir nəfəsələyə, Semendre səcakbaşı Feridun Ahmed Bey ile gönderdiği bir arzda, bozulmak üzərə bulunan bu zahireni fiat takdir edilərək, (bəhəyə tutulup), tevzi edilməsinin hem məhiyyə, hem de, 987 sənəsində mahsul az olduğu üçün, reyaya faydalı bulunacağı, bu para ilə, erətisi sene bir taraftan, dəhə fazla hububatın anbarlara konabileceğini, diğər taraftan ise, yeni mahsülün uzun zaman mubahafəzə kəbilələcəgini bildirmiş və bu hususta kendisi salāhiyyət, Sirem sancakbeyi de emir almışlardı³⁶.

Üveys Paşa bunlara benzer dəha bəzi emirleri aldıktan sonra İmparator Rudolf II. ve arşidük Ernest'e 1 temmuzda müteaddid məktuplar yazdı: «Biz Üveys Paşa» diye başlıyan bu macarca məktuplar³⁷, Budin' den gönderilmiş ve multelif mes'eleləri bahis mevzü'ü etmişlerdi. Rudolf a yazdığı bir məktubuna³⁸, «Devletlü Roma Çəsarı, selamlandı ve kendimizi takdimden sonra, aziz ve kıymetli komşuları sebəbi ilə, bize bildirilen ve komşuluğa taallük eden bütün haberleri size ərzetmək istiyoruz. Bizi sorarsanız, Allaha şürə ələsün ki simdilik vücdümüz sıhhəttdir, her zaman ibadət və tâat bulunup gece gündüz düşüncəmiz ve arzumuz, Cenab-ı həkkin irâdesi ve Paşağ-ı ələm-pənahın buyurulutusuna tevfikən, sefəlet və mahrumiyyətləri gördüğümüz faktırların hakiki bir sülh və enniyet içinde yaşımları hususudur» diye başladığtan ve «bunun təhakkuku yalnız bizim gayretimizle mümkün deyildir, Mustafa Paşa... zamanındaki dostluğun və sulhün daha kuvvetlisini istiyoruz» dedikten sonra Avusturya makamlarının yalancılığını ve anlaşmaz hilâfəsına hərkətlerini ele almaktı, «İmparatorun yüksək memurlarına yalan söz yakişmıyor.... Tanrı şəhiddir ki, asılzâdeleriniz, ümerânınız... mütemadiyən ahde mügəyir hərkətlerde bulunuyorlar... bu gibi uygun-

³⁶ ayn. Mühimme deft., s. 248, hüküm nu. 658; s. 274, hüküm nu. 719

³⁷ «My Veyz «Vejsz» Passa», Prof. Fekete, Üveys Paşa'nın sefesi Sökkoli Mustafa Paşa'nın ilk məktuplarında «Ben, Mustafa Paşa...» dediği halde, sonradan, kral məktuplarından gərək və dəha kibar bir şəkil olduğunu anlayıralım, cəmi sigassı kullandığını, «Biz Mustafa Paşa...», diye məktuplarında başladığını işaret etməkdedir ki (krş. Osmanlı Türkleri ve macarlar, göst.yer., s. 687). Üveys Paşa da onu təklidəmiş olsa gerekdir.

³⁸ A Budai Basak magyar nyelvű levelezés, göst.yer., s. 164 v. dd. məktup nu. 156.

suzluklarının məlumatınız ve arzunuz dəhilinde cereyán ettiğine inanımayız» ifadesiyle Avusturya hədud makamlarını ithâm etmekte idi. Bündan sonra, məktubunda, ahde muhälif həlleri 27 maddədə birer birə sayan Üveys Paşa, isimlerini bildirdiği Avusturya kalelerinden⁴⁰ akınları tertip etdiğini, yol kesen, pusu, kurən, hayvanatı sürən hayducların hep onlaidən oldığını bildiğiyi, bu gibilerin cezalandırılmış cezalandırılmadığını soruyordu. Maamafı, kendi zamanında də sülhün devamı istedigini ve sefəflərin olduğu gibi dostluk cevabı beklediğini bildirək məktubuna nihayet veriyordu.

Arşidük Ernest'e aynı tarihte, yazdığı ve, cna, «aziz ve muhəterem dostumuz» diye hitap ettiği məktubunda ise⁴¹, Debrecen şəhərinin basılarak fukarannın hayvanların sürüldüğünü, bunların atılarak bedellerinin Avusturya askerlərinə tevzi edildiğini bildiriyor, Arşidük'den bu həkimişliq təmîr etmesini, fakirlərin bu yüzündə İstanbul'a kadar giderek Divan-ı lümâyûna şikayet etmələrdə bulunmaya mecbur kalacaklarını, haber veriyor, buna meydən verməmemesini rica ediyordu⁴². Üveys Paşa, 21 temmuzda yine Arşidük Ernest'e yazdığı məktuplarda, Solnok sancagına tâbi köyler mes'əlesini yazıyor ve Horvath Péter ilə gönderdiği məktubu aldığı, muhətevîyatına muttalı olduğunu, Avusturyalılar tarafından gönderilen adamlara bu tarafta büyük bir hüsn-i kabul göstərildi halde, kendisinin məktub ve emirlerini hâmil adamların macar hədud kumandanlarında tevkif edildikləriనi söylüyor, bu arada, mütemâdiyen ahde mügəyir hərəkətlərə teşəbbüs edən Zrínyi György, Nadasdy Ferenc, Battyany gibi macar ümərəsinin Roma Çəsarı taraftan ve onlara mensub olup olmadıklarını bilmək istedigini yazılıordu⁴³. Takats S., Üveys Paşa olmadıklarını bilmək istedigini yazılıordu⁴⁴. Takats S., Üveys Pa-

³⁹ «es az cyázary meltosagok közöt az hazug szo nem jlik ... Szwnetlen az frigi ellen ... sok ellenközö dolgokat muelnek, nem hihettewk hogi af fele frig ellen valo dolgok az ty akarotkob legienek..»(ayn. esr., göst.yer.).

⁴⁰ Szatmár, Tokaj, Munkács, Kassa, Ecyet, Sarkad, Ujvár, Eger, Kalocsa, Cyerep, Korpona, Léva

⁴¹ ayn. est., məktup nu. 154, s. 162 v. d.

⁴² Debrecen şəhərinin alâkadar eden və bu şəhərin havâss-ı humâyunda olduğubildirilek, müdâhalede bulunulmaması için Erdel voyvodasına hitabən yazılıan bir hükümde, aynı zamanda, Viyana hükümetinə de buraya dahl və taarruzda bulunup, türli vergiler teklif ettiği ifade olunmaktadır (krş. 36 nu. Mühimme deft., «24 rebülevvel 987 = 21 mayis 1579» s. 267).

⁴³ A Budai Basak... məktup nu. 162, 163, s. 174 v.d.

şa'nın iste bu türlü ifadesini, Viyana'nın hoşuna gitmek için, yâni, macar hudud ümerâsını itham etmek ve kötülemekle, Avusturya makamlarını memnun etmek istediği şekilde tefsir etmektedir. Bununla beraber, onun, Lahis mevzû'u macar kumandanları ile, bilhassa, Forgach Simon⁴⁴, Eğri kapiteni Kollonits Janos Bertalan⁴⁵, Komarom (Komorn) kapiteni Forgach Istvan ve Tata kapiteni Rosenberg⁴⁶ ile samimi mektuplar teâti ettiğini ilâve etmekle de illâ hükmün yanlış olabileceğini isbat eden, bir tezâde düşmüs görünümeftedir⁴⁷. Filhakika, Üveys Paşa, onların, «ahid ve amana muhâlif reâyaya salgun salb ve ehl-i fesâda ruhsat virüb iki üç yüz mikdâr çeteler» hâlinde tecâvüzlerde bulunmalarına, çok desâ, göz yumuyor ve ihtilâfları sulu yolu ile halletmek cihetine gidiyordu. Zaten, Bâbâîl'den aldığı bir emre, bu türlü şikâyettler vesilesi ile, «imdi Şark serhaddi kemâl-i ihtilâl üzre olub ahvâlî henüz ber-taraf olmadan ol serhad ile dahi mu'âdat üzere olmanın vechi yokdur şimdilik ol taraf ile mudârâ zamanı olmağın nâehmâ-emken ol cânib ile mudârât ve muvâlât olmak mühimmâtır» şeklinde emirler alıyordu⁴⁸.

Üveys Paşa, Arşidük Ernest ile ve macar kumandanları ile olduğu gibi İmparatorun İstanbul'daki elçisi Sinzendorf Joachim ile de eylül-ekim, Kasım 1579 aylarında ihtilâflı mescîelerin halli hâsusunda muhabereye devam etti⁴⁹. Mü'eâkip senenin ilk beş ayında da Budin beylerbîgîn Arşidük Ernest'e hitâbен yazılmış altı mektubunu (6 I. kânun 1580, 14 subat, 18 mart, 19 mart, 19 nisan ve 3 mayis 1580) görüyorum. Bunlarda yine âsâyiş mes'eleşini bahis mevzû'u yapıyor, Avusturya askerlerinin tecâvüzlerini ele alıyor, meselâ bir yerinde, «sâdece Budin bölgesinde Erd, Sambek, Val nâhiyelerinde, kendilerine hiç bir zararı dokunmamış nice insanı huzursuz bırakıyor, nicelarını esir olarak alıp götürdüler.... bugün, 6 ocak, karlı bir havâda, Adon ve Földvar arasında mektup

⁴⁴ Tuna-otesi bas-kepiteni olan Forgach Simon'un Üveys Paşa'ya 12 I. Teşrin 1579 tarihli mektubu için bk. ayn. esr., mektup nu. 174, s. 196 v.d.

⁴⁵ Kollonits'in 9 eylül 1579 tarihli mektubu için bk., ayn. esr., mektup nu. 169, s. 186.

⁴⁶ Rosenberg'in 12 ağustos 1579 tarihli Üveys Paşa'ya mektubu nu. 165, s. 179 v.d.

⁴⁷ Takats S., ayn. esr., s. 140.

⁴⁸ 36 nu. Mühimme deft., s. 257, huküm nu. 678.

⁴⁹ A Budai Basak ... mektup nu. 166-180.

nakaleden Ali çavuşu pusaya düşürerek öldürdüler iki adamını esir ettiler ... » şeklinde acı acı şikâyet ediyorodu⁵⁰. 3 mayis (1580) tarihli sonuncu mektubunda, yine, Eger, Kassa, Tokay (Tokaj), Satmar (mac. Szatmar), Kanya (mac. Kanije) ve Hırvatistan'daki kumandanların mütemadiyen tecâvüzlerde bulunduğu iyi komşuluğa ve sulha müğayir hareket edenlerin tecâzîye edilmesi lütûmunu ve bu husûsta serian cevap beklediğini bildirdi⁵¹. Fakat, Üveys Paşa'nın artık Budin'de sayılı günleri kalımıtı. Şimdiye kadar darkî faaliyeti takdir edilmiş, hattâ kendisine vezâret hassârları bile tâyin olunmuş, fakat, İstanbul'daki aleyhârları buna mâni olmuşlardı⁵². Öyle görünüyor ki, 21 safer 988 de (7 nisan 1580) 5000 kadar Avusturya askerinin Hatvan'a tecâvüzu ve yukûbulan çarpışmada uğranılan zayıflat, Üveys Paşa aleyhîndeki cereyanı kuvvetlendirdi ve Âli'nin ifadesiyle «küffâr»-ı bed-gümân tarafından kal'a-i Hatvan gareti fezâhatine taarruz mukarrer oldunda tekâsûl ve ihmâlle deprendin deyû Budin hükümetinden azlı olundu⁵³. Hatvan hâdisesi vesilesiyle Divân-ı Humâyûn «Beş kralına» gurre-i rebîülâhîrda (16. mayis 1580) acı bir mektup gönderdi⁵⁴ ve Budin beylerbîgilîğine de 19 rebîülâhîrde (3. haziran 1580) sarayda emîr-alem Ali'yi (Kâlaylikoz Ali Paşa) tâyin ederek yeni beylerbeyinin muvasalatına kadar Budin muhâfazasında kalmasını Üveys Paşa'ya bildirdi⁵⁵.

Takats'ın tesbitine göre, Üveys Paşa'nın azlı, Macaristan'da sâdece türk hakîmiyetindeki macarları memnun etmiş, fakat macar hudud ümerâsını lâkayd bırakmıştır. Çünkü onlar, Üveys Paşa idareünde de, eskisi gibi, harp ve cengâverlik yaşayışına devam etmiş

⁵⁰ ayn. esr., mektup nu. 181

⁵¹ ayn. esr. mektup 186 s. 215 v.d.

⁵² Tevarih-i Osmâniyân, (M. H. Yînanc nûshası) 988 vukuati meyanında; Sinzendorf'un raporlarında atfen Takats S., ayn. esr., 149; Üveys Paşa'nın 987 (1579) senesinde hassârları väridatının 913017 akçe olması (krz. Velics-Kámerer, Defterek I, 323' e atfen Fekete Lajos, Budapest a török korban, Bp. 1944, s. 249) ona vezâret tecâzîhini edildiğini göstermektedir.

⁵³ Âli, Küñh ül-âhbar, Ünv. Ktb. Ty. 5961/33, var. 441; Sinzendorf bu azlı 26 mayis ve 5 haziran tarihli mektupları ile Arşidük Ernest'e bildirmiştir.

⁵⁴ 43 nu. Mühimme deft., huküm nu. 19, s. 10

⁵⁵ 43 nu. Mühimme deft., s. 35; Bütün macar kaynakları Kara Üveys Paşa'nın Budin'deki vezifesini eylül 1578-mayis 1580 arasında gösterirler krz. A Budai Basak ... s. 162, Fekete L., Budapest a török korban ... s. 216

lerdi. O bu hayatı tam bir sülh ve süküna çeviren en iş, fakat, diğer taraftan, macarlarla da mağrur ve hodkâm Avusturya'lıların boyundurğuna tâhemmûl edemediklerini tebtit etmiştir. Her halde, onun bu yoldaki müuzâtimî Lehis'an elçisinin sadrazama vâki beyanâtı da teyid ediyordu: Avusturya hükümeti, mcar hudud ümerâsi-nin lehlîlerine temasını enedirken, Leh kralı Bathory Istvân'ın elçisi de Sokollu'ya 21 tem. 1579 da şu latînçe cümle ile (Ferre en'm ultra superbiam germanorum et injuriâ Hungari nequeunt) aralârindaki ihtilâfin ve antipatinin derinliğini anlatmış oluyordu⁵⁶.

Vesikalalar

Mühimme deft. pu. 36, s. 252 huküm nu. 665, 23 rebiülevvel
987—20. V. 1579.

بدون بکار بکیس اوصیا عطاوار و بنال و سایر احیانلر الختمه به تکمیری و بوكاشی اوپوب کی بدروبلم کوندرزوب مص عطاوار و بنال و سایر احیانلر الختمه به تکمیری و بوكاشی اوپوب کی بدروبلم دالوب و سکی باقی و جلی بیان رسیده حاصل اولدقفری فری برلاره و قصیلردار و اولوب اسکی بازازچاقفرنده مشنول اوپوب تکمیری اولاق دیو فری وضمنه باکی اشارف اشارف شیمان نام بوكاشی غفرلر شک و زاده و حقارتلر ایلوب حق مشاوارلبه باتراوه و اردقهه شیمان نام بوكاشی غفرلر شک زاده شکایچیلری اوپوب مزبور بوكاشی بر قیمهه اوج درتیوز ذكك اوروب میت مثابسنده مشاوارلبه کوتزاره شار و بولنلن سیمان بلوکاشی ولی تکمیری و فرهه نام کستنل دعاتلنده و اج مقابلهه سنه روجه کتفانی امین اولان خد و زیمک شی بکدن زیاده مساجل غروشی اوپوب امین مزبورک میری به دیچ اولانه ذکر اولانی غروش طب اوئندقده و برمیوب عاد و مخافت ایلدکارکاری بلدروب ایتدی طایله مزبورونک وجه منزوح اوزره تهدی اندوکاری سنک عدم اهالىکن در بولاده کرک کی مشنول و معماں اوش سدر ایام عدالت انجامدە کستنیه ظلم و تندی اوئندوغه رضای شیره اوسلامنی طایله مزبورونک کندو حالرندە اولیاندە حصار کدوک و بزنانک ایجون اسلملی محالاری پیاس قونوشدر قونوش نشانلو احکام تیریف کوندرلشدز بیوردم که حکم شریعم و صول بولاده اول مقوله کندو حالندە اولیان اهل فساداک اسلملی تذکرہ ایلوب موي ایله و ورسنک کوندرلان حکملرde بازوب قون اوزره حصار کدوک توییه اولنه ومن مد طائفة مزبورونک شفطنه کرک کی مفید اوپوب بر فردد طار و تندی اندرمیمن خوبلنک کروفاد شناختنی و ظلم و معدیلری وجاب واحد اوئلنلە اجنیلر تکمیری و بلوکاشی اولدقفری عرض اولنه تیجهسى سکا عابد اولور غفات ائیلوب حکم ضبط ایلیه من

⁵⁶ Taksats S., ayn. esr., s. 150 «Extract ihrer kays. Majest. Schreiben des Granitzwes betreffend 4 juli 1579.

Mühimme deft. nu. 42, s. 509, 2 şaban 987—24 eylül 1579

بدون بکار بکیس اوصیا عطاوار و بنال و سایر احیانلر الختمه به تکمیری و بوكاشی اوپوب کی بدروبلم اسکلار اوپوب وزانه احتیاجلری اوللنه ذکر اولان اسکلار اشامیوب بال میری به ضرر منب اولدوغی ظاهر اوپوب و مذکور اسکلار قربنده بعض قریبار رطابی کیرو کاكان اشاره شریعلرین و زیریوب مجرد امر و سوابیلر و بودهار خدمتلندهن خالص اولق اوزره مرقم اسکلاره وزان اشاره ایلوب مال میری هروجهله افعندر دو بلدرمکن بیوردم که ذکر اولان اسکلاره کفايت مقداری وزان اشاره ایلوب هروجهله افعندر دو بلدرمکن بیوردم که قری رعایسی که کاكان اشاره شرعیه ورسوم عربلرین بالquam ادا ایلدکارنن ذکرکه امرا و سوابیلر و بودهار خدمتلندهن معاف اولق اوزره دفتر جدیده قید ایلیه من

Mühimme deft. nu. 42, s. 510, 2 şaban 987—24 eylül 1579

موی ایله [سکتوار و بچوی سنجاقفری محرزی احمد] حکم که بدون بکار بکیس اوصیا سده سعادت اوصیا دغترین کوندروب ذکر اولان سنجاقفرد مص قصانش بازاری و بشایری اولماقنه اهالیستانک هروجهله احتیاجی اوپوب بازار و بشایر احداث اولنور ایسه میری سی مقرزدر دیو بلدرمکن بیوردم که کستنل ملکلنه و وقنه هرزری اولر ایسه لازم اولان قصبه لاره بازار و بشایر احداث ایلیوب دفتر جدیده قید ایلیه من

Mühimme deft. nu. 42, s. 510, 2 şaban 987—24 eylül 1579

مشارالله [سکتوار و بچوی سنجاقفری محرزی احمد] حکم که بدون بکار بکیس اوصیا دغتر کوندروب لوا پچویده قله بچوی جسرلاری و طوب قونداقفری مماتنه ولو مرتبه و قلهه مزبوره نک سایر خدمتلرنه محرز سماق قاسم عوارض دیوانیه و تکالیف عرفیه دن مساف اوئنچون درت پاره قریه تیبن ایلوب دفتر خاقانیه قید اوئندی دیو الارسنه تذکرہ و روبرب بعد لواء مزبور می شاه بل تکریر ایلیوب دفتر خاقانیه قید ایلیوب لكن قرای مزبوره رعایسی تکریر جدیده کانچجه بران خدمتلن حال اوئنوب حالا قله مذکورونک مهماتنه ذکر اولان قریبارک تیبن اوشاسی لازمدا دیو بلدرمکن بیوردم که اوردوقده ذکر اولان درت پاره قریبین قله مذکورونک مهما تیجنون وجه مشروع اوزره دفتر جدیده قید ایلیه من

Mühimme deft. nu. 36 s. 255 huküm nu. 671, 23 rebiülevvel

987—20. V. 1579

بدون بکار بکیس حکم که مكتوب کوندروب بدون عسکری و سرحد بکاری و اغالی و سایر مسلمان ایسلاری کوب مسلمانلر کفاره ایسی اوئندقده زیاده بیسایه کسوب و بیس اون قبلا دريسي استيوب ايلر دخى قرق المپش غروشه آنلوب کفار طرفه ويرجعه خالص

اولورل ایکن حالا اردل و قول الجیلری سده سعادته کادوکارنده آدمی پانچنجه تاجرل اویدوب بولدقفری یزد ریار اندر الوب و قیلان درلاری جمع ایدوب الوب کیمکله دری یولغار اولدی دیو دارالحریره قیلان دریسی و ات ویرلهمک ایجون امر طلب ایندوکل اجلدن ائنک کی یزار ات و قیلان دریسی کفار خاکساره ایشنه ایجین اسیری یله ورمک رضای شریف یوقدر شولکه اوارد و قده بو باید تمام مقدم اولوب بدیون سرحدنده اولان اسرایه مکتوپلر کوندوب کرکی کی تبیه و تاکید ایلیه منشکی من مد سده سعادته اولر جانه واران اچیلرک یاجه بازركانه یزار ات و قیلان دریسی الدرمیوب و کفار اسیر اولر دخی خلاصلری ایجون مالک محروسدن یزار ات و قیلان دریسی الوب کینمک استدوكانه منع ایدوب کفار خاکساره یزار ات و دری ویردرمه من شولکه امر شریفه مختلف دیار کفاره یزار ات و دری ورلدوکن باوب بنع ودخل اغیوب اهال ایلیه من

Mühimme deft. nu. 39, s. 26, 20 şevval 987=10. XII, 1579

بدون بکار بکیمسنه حکمک و ذکر اولانان بکار بکیلکنده واقع اولان فاضیله حکمک سرحدلرده اولان خواص هایون قریلریه کفار خاکسار خوندن اهنا و عمال بالکر واروب اتفه بحیله نه قادر اوغانقفری اجلدن شهدیه دکن سنجاقکاری بالات مال میی محصیانده اهنا و عمال کرک کی معاون و مظاہر ایده کشلر ایکن حال مقدم اولندوقفرین غیری کندول و ویودملری خواص هایون قریلری ریالیستن خلاف وشن و قابون زاد و زواده واقعه الوب ا نوع ظلم و تندی ایشکل رعنانک اکنی قاچوب یزنده قالابر دخی فرار اوزره اوغانقفری اعلام اوغنتن بو باید سنجاقکاری کرک کی مسئول و ممات اولشلردر ایده ایام عداد انجام امده ریالا وریا اسوده حال اولوب بر فردہ ظلم و تندی اولندوغنه اصلا رضای شریف یوقدر بیوردمک وصول بولدقفره منشک بکار بکیسن اصلأ تأخیر و توقت ایجیوب سرحدده اولان سنجاقکاریه بروجہ استتجال بدیون جاوشنلردن ارسال ایلیوب هر یونه حکمک تبیه و تاکید ایدوب غادت اغتمام وجزیه نک ویاچله مال میریکن مع و تحصلی باشند بالذات امین و عماله کرک کی معاونت ایلیوب ویاچله ریالا وریا خلاف شرع و قانون ایچهارن المقدن زیاده حذر ایلیه من شولکه من مد امر شریفه مختلف مال میریده اهنا و عمال معاونت ایجیوب ویاچله ریالا وریا ظلم و تندی ایلیه من وقوع اوزره درکار ملامه عرض ایلیه من و سرک فاضیلست سنجاقکاری وویودلر ریالاک ایچهارن المشل ایسه بعد الشبوت الی ویرمز

بر صورقی قویان بکنه بر صورقی ازوئنیق بکنه بر صورقی پچوی بکنه
بر صورقی موهاج بکنه بر صورقی سکتوار بکنه بر صورقی سرم بکنه
بر صورقی سمندره بکنه بر صورقی استوره شون بکنه بر صورقی استوانی بلڑاد بکنه
بر صورقی صوانی بکنه بر صورقی فیلک بکنه بر صورقی سینه بکنه
بر صورقی بیووجه بکنه بر صورقی سکنی بکنه بر صورقی پیوئغه بکنه

KAPUDAN-I DERYA KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA

Nejad Göyünç

XVIII. asrin son yılları ile XIX. asrin başlangıcında Osmanlı tarihinde mümtaz bir yer işgal eden ve kendisine «gazi» ve «küçük» lâkabları verilen Hüseyin Paşa'nın doğum tarihi kaynaklarda katı bir surette tesbit edilmiş değildir. Ancak bu zatın, olduğu zaman kırk altı yaşında olduğu kaydedildiğine göre, 1172 (1758/59) tarihlerinde doğmuş olması muhtemeldir¹. Gürcü² veya çerkes³ olduğu zikredilmekde ise de şimdilik bunların tâhiyyâki ve doğduğu mahallin ta'yîni mümkün olamamıştır. Küçük yaşda, metbû' u Silâhdâr İbrahim Paşa⁴ tarafından saraya takdim edilmiş (1181=1767/68) ve Selim III. in kardeşi şehzade Mehmed'in hizmetinde istihdam olunmuştur⁵. Onun, Selim III. in süt kardeşi olduğu rivâyet edilirse de⁶, ileride görüleceği üzere, padişah indinde mazhar olduğu iltifat ve teveccûhlerin izâhi gayesile ortaya atıldığı zannettigimiz bu rivâyeten, Hüseyin Paşa'nın Silâhdâr İbrahim Paşa'nın kölesi olduğu ve dokuz on yaşlarında saraya intisap ettiği gözönüne bulundurulursa, pek de itimada şayan olmadığı anlaşırlar.

Enderûn-ı hümâyunda iyi bir tahsil ve terbiye gören küçük Hüseyin, Selim III. in cülusunda (11 receb 1203=7 nisan 1789)

¹ Vâsiî, Tarih, zeyl, Millet ktb. Ali Emîri kısmı T. Y. nu. 609, s. 197 d; Cevdet, Tarih, İstanbul, 1309, VII, s. 366; Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmâni, İstanbul, 1311, s. 218.

² Selim III. ün sir-kâtibi tarafından tutulan ruznâme (neşr. Tahsin Öz) Tarih Vesikalari Dergisi, III, s. 103.

³ Vâsiî, ayn. esr, göst. yer; Cevdet, ayn. esr, göst. yer; Tayyar-sâde Atâ, Tarih, İstanbul, 1293, II, s. 193.

⁴ Bunun içün bak. Mehmed Süreyyâ, ayn. esr, I, 137; Şemseddin Sâmi, Kamûs ül-Âlâm, İstanbul, 1308,I, s. 563.

⁵ Cevdet, ayn. esr, göst. yer; Mehmed Süreyyâ, ayn. esr, göst. yer.
⁶ J. H. Mordtmann, Hüseyin Paşa mad. İslâm Ansiklopedisi.